

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2016 metai

1

LI

Vilnius 2016

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2016

1

Vilnius 2016

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2016

1

Vilnius 2016

UDK 947.45
Li 237

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. LIP-074/2016

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznaneje

Zigmantas KIAUPA
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2016
© Straipsnių autoriai, 2016

IN MEMORIAM

Alfred Erich Senn
J. Petronio nuotr.

ALFRED ERICH SENN (1932 04 12 – 2016 03 08)

Netekome svarbaus Lietuvos istorijai žmogaus, lietuvių-šveicarų kilmės JAV mokslininko, istoriko, Lietuvos mokslų akademijos užsienio nario, vieno žymiausių Lietuvos XX a. istorijos tyrinėtojų Alfredo Ericho Senn. Iš pagarbos norėtuši rašyti jo pavardę Senn, nes jis vis pykdavo: „Aš nesu senas, aš esu Senn...“

Lietuvos žurnalistai jį dažnai painiodavo su jo tėvu Alfredu Senn – filologu, leksikografu, gimusiu Šveicarijoje. A. E. Senn motina – lietuvė Marija Eva Vedlugaite iš Raudondvario. Alfredas Erichas savo saitus su Lietuva vertino ir per šeimos, ir per istoriko darbo prizmę. Tas sąsajas gana šmaikščiai aprašė savo paskutiniame originaliame esė „Lietuva mano gyvenime“¹. O kad dar sykį nesupainiotų jo ir tėvo darbų, toje pačioje knygutėje sudėjo ir tėvo, ir savo bibliografią (p. 161–175). Jei nebūtų atsikūrusi Lietuva, Senn tėvas nebūtų į ją atvykęs iš Šveicarijos, nesimokytų lietuviškai, jei Lenkija nebūtų okupavusi Vilniaus, jo mama nebūtų sutikusi Kaune jo tėvo, jei Lietuva nebūtų išsaugojusi nepriklausomybės, ji nebūtų dirbusi ministro E. Galvanausko sekretore, jei ne problemos, kurių kėlė tautininkų režimas užsieniečiui, jo tėvai su mažomis dukrelėmis Maryte ir Elfrieda nebūtų emigravę į JAV ir jis nebūtų tapęs amerikiečiu... Al arba lietuviškai Elo (kaip jį trumpai vadino draugai) šeimos istorija labai plačiai ir detaliai papasakota minėtoje esė, tad daugiau ir neturiu ką pridurti.

Būsimasis istorikas gimė Madisone, Viskonsino valstijoje. Kai jam sukako 7 metai, jo tėvas gavo vietą Vokiečių kalbos departamente Pensilvanijos universitete ir šeima

¹ A. E. S e n n, *Lithuania in My Life*, Kaunas, 2012, 176 p.

persikėlė į Bala-Cynvydą Pensilvanijoje. Elas augo šeimoje, kurioje buvo kalbama lenkiškai, lietuviškai, rusiškai ir vokiškai, angliškai kalbėdavo tik mokykloje. 1958 m. A. E. Senn baigė Kolumbijos universitetą ir apgynė daktaro disertaciją „Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920 m.“, kuri 1959 m. buvo išleista atskira knyga² ir atvėrė angliakalbiam vakariečiams nežinomą Lietuvos pasaulį. JAV lietuviai priekaištavo už tai, kad jis parodė svetimtaučiams lietuvių politinį susipriešinimą, kad rašė, jog Lietuva atsikūrė tik palankiai susiklosčius aplinkybėms, jie apskritai daugiau tikėjėsi iš tos knygos. Nustebusi sesuo Marytė net klausė: „Tai kam tu ją rašei?“ Nuo tada A. E. Senn pabrėždavo, kad jis yra ne lietuvis, o amerikietis ir būdavo nepatenkintas, jeigu kas nors iš lietuvių bandydavo išsiaiškinti, ar jis lietuvis, ar užsienietis. Labiausiai jam patiko jo, kaip XX amžiaus piliečio, apibūdinimas³.

Studijuodamas daug laiko skyrė kalboms, ypač vokiečių. Rusų kalbos jį mokė tėvas, Vincas Krėvė-Mickevičius ir Antanas Salys. Jo „Lietuvos istorijos institutas“ buvo J. Šaulio dokumentų kolekcija, pokalbiai ir pasidaryti įrašai bei užrašai su politikais Steponu Kairiu, Juozu Bielinu, Mykolu Biržiška, diplomatais Vaelovu Sidzikausku, Kaziu Balučiu, Albertu Geručiu, Jonu Budriu-Polovinsku, istoriku Zenonu Ivinskiu. Jam dėstė į JAV po Antrojo pasaulinio karo emigravęs žymus lenkų istorikas Oskaras Haleckis, padaręs jam didelę įtaką kaip istorikui.

Nuo 1958 m. Elas buvo Hanterio koledžo lektorius, 1958–1960 m. Rutgerso universiteto Niuarko menų ir mokslų koledžo istorijos dėstytojas, 1959–1960 m. Fordamo universiteto Šiuolaikinės Rusijos studijų instituto bendradarbis, 1960–1961 m. Rutgerso universiteto asistuojantis dėstytojas, 1960 m. Prinstono universiteto lektorius, 1961 m. Fordamo universiteto dėstytojas. Pagrindus savo profesiniam gyvenimui užsitikrino kaip 1961–1965 m. Viskonsino universiteto istorijos dėstytojas, 1965–1967 m. asocijuotas profesorius, ir iki 1998 m. – Viskonsino-Madisono universiteto profesorius, vėliau profesorius emeritas.

Be disertacijos bei po šešerių metų pasirodžiusios studijos „The Great Powers, Lithuania and the Vilna Question, 1920–1928“⁴, parašė ir keletą mažesnių studijų Lietuvos tematika apie Joną Basanavičių⁵ ir M. K. Čiurlionio muziką⁶. Vėliau daug dėmesio skyrė Rusijos revoliucionierių veiklai Šveicarijoje Pirmojo pasaulinio karo metais, pa-

² A. E. Senn, *The Emergence of Modern Lithuania*, New York, 1959.

³ Ten pat, p. 9.

⁴ A. E. Senn, *The Great Powers, Lithuania and the Vilna Question, 1920–1928*, Leiden, 1966, 239 p.

⁵ A. E. Senn, *Jonas Basanavičius: The Patriarch of the Lithuanian National Renaissance*, Newtonville MA, 1980, 93 p.

⁶ A. E. Senn, *Mikalojus Konstantinas Čiurlionis: Music of the Spheres*, (with J. Bowlt and D. Staškevičius), Newtonville MA, 1986, 121 p.

rašė studijas apie N. Rubakiną ir V. Vorovskį⁷. Jo interesų laukas buvo platus, neatitiktinai dėmesio skyrė ir dar vienai svarbiai ir mėgstamai temai – sportui ir sporto politikai⁸.

1970 m. vasarą Maskvoje istorikų kongreso metu A. E. Senn susipažino ir kalbėjosi su okupuotos Lietuvos SSR istorikais Broniumi Vaitkevičiumi, Kostu Navicku, Juozu Jurginiu, Regina Žepkaite, Aldona Gaigalaite. Dalis jų savo darbuose vadino jį neobjektyviu buržuaziniu istoriku. Dėstydamas SSRS istoriją A. E. Senn gerai žinojo sovietines realijas ir sovietinių istorikų situaciją. Kai Vilniaus pedagoginio instituto, kur dėščiau Europos ir Amerikos šalių Naujausių laikų istoriją, prorektorius Pranas Buckus pasiūlė man vykti į stažuotę į kokią nors socialistinę šalį, atsisakiau, nes jau buvau pasitvirtinęs daktarinės disertacijos temą apie lietuvių emigraciją iki 1940 m., ir iš užsienio šalių mane domino tik JAV, kur yra lietuvių emigracijos archyvai. Tada P. Buckus pasiūlė pildyti dokumentus į JAV. Tačiau tuo metu, be didelės konkurencijos ir apskritai problemų norint išvažiuoti į kapitalistinę šalį, buvo dar viena – stažuotės vadovas. Lietuvių kilmės profesorius man netiko – tokiu atveju sovietų valdžia manęs apskritai neišleistų į JAV kaip pas eventualų „buržuazinį nacionalistą“, o amerikietis, nemokantis lietuvių kalbos, man būtų menkas pagalbininkas. A. Gaigalaitė pasiūlė parašyti A. E. Senn, nes jis nėra emigrantas. Taip ir padariau. Senn dvejojo, bet suprato mano situaciją ir atsiuntė pakvietimą į Viskonsino-Madisono universitetą, sutikdamas būti stažuotės vadovu. Pakvietimą surašė trimis kalbomis – lietuvių, rusų ir anglų. Be šito pakvietimo, kaip vėliau sužinojau, būčiau matęs stažuotę JAV 1985 m. kaip savo ausis – aš vienintelis tokį turėjau visoje SSRS.

Šis iškvietimas, artima pažintis tęsėsi ir pakeitė mūsų abiejų gyvenimus. Stažuotės metu A. E. Senn ėmė geriau kalbėti lietuviškai, nei aš angliškai. Labai jautriai sureagavo į mano lepteltą pastabą, kuo gali būti įdomūs Rusijos revoliucionieriai Šveicarijoje, išskyrus gal Juozo Gabrio-Paršaičio temą. Daugiau apie juos neberašė. Tapę bičiuliais ir bendraminčiais, parašėme net bendrą straipsnį⁹, nors buvome iš skirtingų ideologinių „lagerių“, tačiau rizikavau ir net neatsiklausiau Vilniaus. Kitą mano straipsnį jis išvertė ir

⁷ A. E. Senn, *The Russian Revolution in Switzerland, 1914–1917*, Madison, 1971, 250 p.; A. E. Senn, *Diplomacy and Revolution: The Soviet Mission to Switzerland, 1918*, Notre Dame, 1974, 221 p.; A. E. Senn, *Nicholas Rubakin: A Life for Books*, Newtonville MA, 1977, 79 p.; A. E. Senn, *Assassination in Switzerland: The Murder of Vatslav Vorovsky*, Madison, 1981, 219 p.

⁸ A. E. Senn, *Power, Politics, and the Olympic Games. Champaign, IL, 1999*, 313 p.; A. E. Senn, *Chinese translation published by Sports University, Beijing, 2008*; A. E. Senn, *A Research Seminar in Black and White*, Kaunas, 2004, 226 p.; A. E. Senn, *Sportsworld USSR – 1988*, Kaunas, 2005; parašė ir nemažai straipsnių ta tema.

⁹ A. E. Senn, A. E. Senn, *Lithuanian Immigrants in America and the Lithuanian National Movement before 1914*, *Journal of American Ethnic History*, Vol. 6, No 2 (Spring 1987), p. 5–19.

paskelbė JAV mokslinėje spaudoje¹⁰. Jų rengimas spaudai man buvo geras universitetas, o Elas jam pačiam netikėtai atsisuko į Lietuvos istoriją.

1988 m. vasarą, atvykęs Mokslų akademijos kvietimu, A. E. Senn numojo ranka į numatytą seną XIX a. tematiką ir įsitraukė į tuo metu naują istoriją – Sąjūdžio gimimą, I suvažiavimą, tad gilinosi į naująsias lietuvių atgimimo studijas, susipažino su daugybe žmonių, ėmė interviu ir pasipylė naujos jo knygos apie šiuolaikinę Lietuvą¹¹. Atvykęs į Vilnių 1990 m. stebėjo sausio įvykius, juos aprašė svarbiame straipsnyje ir naujoje knygoje¹². Kartą prisipažino, kad nemokant lietuvių kalbos neįmanoma giliai įlipti į lietuvių visuomenę ir nekalbėdamas lietuviškai tų knygų tikrai nebūtų parašęs. A. E. Senn su seserimi Maryte ir jos vyru Kęstučiu Alksniniu (Kay Andrus) įsteigė *Senn Scholars* programą ir ėmė kviesti jaunos Lietuvos mokslininkus studijuoti Viskonsino-Madisono universitete. Ten stažavosi istorikai Raimundas Lopata, Vytautas Žalys, Violeta Motulaitė, Egidijus Aleksandravičius, žurnalistai Rimvydas Valatka, Birutė Garbaravičienė, Gintautas Alksninis ir kt.

Mes matėmės dažnai, susirašinėjome. Man pasisekė – gyvenime turėjau tris mokytojus, iš kurių sėmiausi istoriko patirties – tai Aldona Gaigalaitė, Vytautas Merkys, A. E. Senn. Jie daugiau ar mažiau nulėmė ir mano gyvenimą. Visų jau nebėra tarp mūsų, todėl rašyti labai sunku. Turiu atvirai pastebėti, kad kai 1993 m. vasarą buvau kviečiamas dirbti Lietuvos diplomatinėje tarnyboje, nelaukta pasirinkimų nebeliko – iš užsienio reikalų ministro Povilo Gylio gavau pasiūlymą vykti dirbti ambasadoriumi, bet, netikėtai atkritus pagrindiniam kandidatui, išskirtinai tik į vieną vietą – ambasadoriumi į JAV, ir apsispręsti turėjau per vieną naktį. Mano pagrindinis patarėjas, tada eilinį kartą lankęsis Lietuvoje ir gyvenęs mūsų kukliame butelyje Fabijoniškėse, buvo... A. E. Senn. Kone visą naktį svarstėme už ir prieš – diplomatinės patirties stoka, politines aplinkybes, JAV žinojimą, ateitį, ir padarėm išvadą, kad reikia pabandyti. Jau dirbant JAV Elas pasiūlė išleisti mano ir Vytauto Žalio tekstus atskira knyga, surado leidyklą, parašė įvadą ir pabaigą. Taip atsirado „Lithuania in European Politics“¹³. Mums, lietuvių istorikams, tai buvo pirmas išėjimas į Vakarų leidyklų pasaulį.

Jį traukė į Lietuvą, norėjo būti čia reikalingas, atsirado vis daugiau draugų, pažįstamų, iš TV laidų jis buvo gerai žinomas mūsų visuomenėje. A. E. Senn 1996, 1999–2000 m. toliau dėstė Lietuvoje kaip Vytauto Didžiojo universiteto vizituojuantis profesorius. Buvo

¹⁰ A. E i d i n t a s, The Emigration Policy of the Tautininkai Regime in Lithuania. 1926–1940, *Journal of Baltic Studies*, Vol. 16, No. 1 (Spring 1985), p. 64–72.

¹¹ A. E. S e n n, *Lithuania Awakening*, Los Angeles, 1990; A. E. S e n n, *Bundanti Lietuva*, Vilnius, 1992.

¹² A. E. S e n n, *Gorbachev's Failure in Lithuania*, New York, 1995; A. E. S e n n, *Gorbačiovo nesėkmė Lietuvoje*, Vilnius, 1997.

¹³ A. E i d i n t a s, V. Ž a l y s, *Lithuania in European Politics: The Years of the First Republic, 1918–1940*, trans. Edvardas Tuskenis, New York, 1997, 249 p.

mėnraščio „Akiračiai“ redakcinės kolegijos narys. Parašė dar „Lithuania 1940: Revolution from Above“, kuri irgi išleista lietuviškai¹⁴.

Tikriausiai jis dar ilgai bus vienintelis užsienietis, kurio tiek daug knygų išleista lietuvių kalba ir kuris tiek laiko praleido Lietuvoje, perduodamas savo požiūrius, dėstydamas, bendraudamas su studentais ir istorikais, žurnalistais. Neaptarinėsiu jo knygų svarbos – jos buvo pirmos kitokio rašymo ir šaltinių naudojimo, jų įvairovės ir originalaus konstravimo pavyzdžiai, iš kurių norintys mielai mokėsi. Mokėjo imti interviu lyg profesionalus žurnalistas, lengvai suartėdavo su žmonėmis. Kai vienas JAV žurnalas paprašė pakalbinti itin nekalbų krepšininką A. Sabonį, tuo metu besigydžiusį JAV, A. E. Senn žinojo, su kuo turi reikalą. Svarbiausia buvo pradėti. Jis ir pradėjo: „Arvydai, ar tu vis dar groji akordeonu?“ A. Sabonis pradėjo juoktis ir interviu pavyko. Visose savo knygose naudojo daugybę interviu – juk rašydamas jau pirmąsias jis išmoko kalbėtis su lietuvių politikais ir diplomatais, gyvenusiais emigracijoje.

Už nuopelnus Lietuvai, garsinant jos vardą, jos problemas istorijoje savo darbais, A. E. Senn 2004 m. apdovanotas Vytauto Didžiojo ordino Karininko kryžiumi, 2012 m. – Lietuvos diplomatijos žvaigžde, o už darbą „Gorbačiovo nesėkmė Lietuvoje“ buvo apdovanotas Amerikos Baltijos studijų asociacijos įsteigta Edgardo Andersono prezidentinė premija.

Išmanė daugybę sričių, buvo įdomus pašnekovas, turėjo savo nuomonę, pažinojo daugelį žymių asmenų. Labai didžiavosi ir mylėjo savo šeimą – 59 metų trukusioje santuokoje su LaVonne Ann Young Senn užaugino dukras Anną ir Theresą, sūnus Ericą ir Tomą, susilaukė daugybės anūkų, palaikė gražius santykius su giminėmis Šveicarijoje ir Lietuvoje.

Gerai suprato istorinę vertę ir turėjo uoslę šaltiniams – užrašė ir paskelbė žinomo amerikiečių žurnalisto H. Šapiro prisiminimus apie darbą Maskvoje¹⁵, surado, parengė ir paskelbė JAV konsulo R. Heingartnerio dienoraščius apie jo gyvenimą ir darbą Kaune prieškarui¹⁶. Kas kitas būtų tai padaręs?

Bendradarbiavome net ir versdami. Kai Lietuvoje nelabai buvo tikima savais istorikais, šiaip ne taip, naudodamasis darbinio Eugenijaus Dirvelės vertimo variantu, saugotu Lietuvos istorijos institute, išverčiau į lietuvių kalbą jo disertaciją „Lietuvos valstybės atkūrimas, 1918–1920“¹⁷. A. E. Senn savotiškai atsilygino – pastaruosius dvejus metus bendravome ypač intensyviai, keisdami elektroniniais laiškais – mat Vašingtono universitetas Siatle užsakė jam išversti į anglų kalbą ir suredaguoti mano knygą „Antanas

¹⁴ A. E. Senn, *Lithuania 1940: Revolution from Above*, Amsterdam, 2007.

¹⁵ A. E. Senn, *Foreign Correspondent: Henry Shapiro in Moscow, 1932–1972*, Kaunas, 2006.

¹⁶ R. W. Heingartner, *Lithuania in the 1920s. A Diplomat Diary*, Introduction and Comentary by Alfred Erich Senn, Amsterdam–New York, 2009, 279 p.

¹⁷ A. E. Senn, *Lietuvos istoriografija*, Vilnius, 1992.

Smetona ir jo aplinka“ . Jaučiau, kad tai jam patiko, darbas buvo padarytas – sparčiai siuntė skaityti išverstus skyrius. A. Senn modifikuota ir Vakarų skaitytojui adaptuota knyga išleista¹⁸ ir jau platinama visame akademiniame pasaulyje. Pasidžiaugė, kai leidykla jam atsiuntė knygą į namus ir į universitetą. Paskaitęs knygą parašė, kad atsiprašo – radęs kelias savo klaidas. Ir daugiau beveik nieko, tik į mano kvietimą apsilankyti pailsėti Graikijoje keistai, tikriausiai prisimindamas apsilankymus mano šeimoje, kai dirbau Izraelyje ir Norvegijoje, kai atvykęs vis susirgdavo, parašė: „Nebijok, į Graikiją neatvažiuosiu...“
Nebeatvažiuos, deja, ir į Lietuvą.

Alfonsas Eidintas

¹⁸ A. Eidintas, *Antanas Smetona and his Lithuania. From the National Liberation Movement to an Authoritarian Regime (1893–1940)*, translated and edited by A. E. Senn, Leiden/Boston, 2015.